Agnieszka Tupikowska, Dagmara Budek

Wolny dostęp do półek jako forma ożywienia księgozbioru

Forum Bibliotek Medycznych 3/2 (6), 187-195

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MUZEUM HISTORII POLSKI

Mgr Agnieszka Tupikowska
Mgr Dagmara Budek
Szczecin - PAM

WOLNY DOSTĘP DO PÓŁEK JAKO FORMA OŻYWIENIA KSIĘGOZBIORU

Transformacja bibliotek jest procesem nieuniknionym. Czas, postęp techniczny, a także informacyjny zmuszają biblioteki do nieustannych przekształceń uwzględniających współczesne formy komunikowania się.

Ważnym procesem nadającym bibliotece charakter instytucji usługowej jest udostępnianie księgozbioru. Tradycyjna forma - podawanie książek przez bibliotekarza, jest czasochłonna, coraz mniej efektywna i odchodzi powoli do lamusa. Zmiany w sposobie udostępniania wymuszane są przez masowy charakter użytkownika, a także dużą ilość operacji przy jego obsłudze. Nowym wymogiem jest też wzrost szybkości usług i skrócenie czasu realizacji zamówienia. Sprzyja temu postępująca automatyzacja procesów bibliotecznych. Wprowadzanie elektronicznych systemów pozwala na radykalne zmiany w zakresie rejestracji wypożyczeń i zwrotów.

Jednym z wielu elementów modyfikacji funkcjonowania nowoczesnej biblioteki jest organizacja wolnego dostępu do księgozbioru, łączącego procesy przechowywania i udostępniania zbiorów. Wprowadza go coraz więcej bibliotek w Polsce. Nie musimy już wzorować się na bibliotekach europejskich, ponieważ sami mamy czym się pochwalić. Ta forma udostępniania znajduje coraz więcej zwolenników zarówno wśród pracowników, jak i użytkowników bibliotek.

Wolny dostęp do półek daje użytkownikowi sposobność bezpośredniego kontaktu z materiałami bibliotecznymi, umożliwia i ułatwia samodzielne poszukiwania. Daje też możliwość swobodnego przeglądania książek bez konieczności ich zamawiania i wypożyczania.

Czytelnicy cenią sobie możliwość samodzielnego poszukiwania, które poprzedzone wyszukiwaniem w katalogu komputerowym pozwala ustalić, czy książkę można znaleźć bezpośrednio na półce w czytelni lub wypożyczalni, czy też jest przechowywana w magazynie, czy należy na nią złożyć elektroniczne zamówienie, czy można ją wypożyczyć na zewnątrz czy może jest udostępniana tylko na miejscu.

W nowym budynku Biblioteki Głównej Pomorskiej Akademii Medycznej w Szczecinie taka forma udostępniania zbiorów została uwzględniona już na etapie projektowym. Lokalizacja budynku – bliskość domów studenckich i szpitala klinicznego, oraz stworzenie odpowiednich warunków dla wszystkich użytkowników

przyczyniły się do zwiększenia liczby odwiedzających bibliotekę. Aby taka forma dostępu została zaakceptowana przez użytkowników, musi być spełnionych kilka warunków. Po pierwsze – niezbędna jest odpowiednio duża powierzchnia, tak, aby możliwy był łatwy, niepowodujący tłoku dostęp do półek, oraz swobodny przejazd wózkami bibliotecznymi. Wskazane jest również wydzielenie miejsc, w których czytelnicy mogliby przekartkować książki czy nawet wstępnie je przestudiować. Po drugie układ zbiorów musi być klarowny i czytelny dla użytkownika. Wreszcie, konieczne jest odpowiednie zabezpieczenie księgozbioru.

Zbiory biblioteki PAM liczą ponad 230 tys. książek. W wolnym dostępie znajduje się około 29 tys. woluminów, co stanowi ponad 12% całego księgozbioru, z czego około 22 tys. posiada wypożyczalnia. Ta liczba zmienia się w ciągu roku, gdyż w momencie zakupu nowych tytułów lub wydań sukcesywnie przenoszone są do magazynu wydania starsze lub podręczniki, które nie znalazły się na liście literatury obowiązkowej bądź uzupełniającej. Również coroczna analiza wykorzystania poszczególnych tytułów powoduje ich ewentualne przesunięcie do magazynu na rzecz nowych tytułów.

Zarówno w wypożyczalni, jak i w czytelni zastosowano ten sam układ zbiorów, aby ułatwić poszukiwania czytelnikom korzystającym z różnych agend biblioteki.

W wypożyczalni z wolnym dostępem znajduje się przede wszystkim księgozbiór dydaktyczny (ok. 21 tys. woluminów) podzielony na trzy główne działy: medycyna, stomatologia oraz nauki o zdrowiu. Te z kolei podzielono na poddziały zwane kolekcjami np.: anatomia, biochemia, chirurgia, farmakologia, ortodoncja, chirurgia szczękowa, pielęgniarstwo, kosmetologia, fizjoterapia itd.

Dodatkowo wydzielone zostały serie wydawnicze np. Biblioteka Lekarza Praktyka, Biblioteka Stomatologa, Biblioteka Pediatry, a także podręczniki do nauki języków obcych oraz podręczniki dla studentów programu anglojęzycznego. W 2010 roku po raz pierwszy wydzielono również księgozbiór podręczników dla studentów kierunku dietetyka, zakupionych ze specjalnych funduszy w ramach programu unijnego.

Oddzielne kolekcje stanowią też nowości, literatura popularno-naukowa oraz beletrystyka.

Wszystkie egzemplarze znajdujące się w wolnym dostępie wprowadzone zostały do katalogu komputerowego wraz z przypisaniem do odpowiedniej kolekcji. Informacja o kolekcji wskazuje, w jakim dziale i na jakiej półce należy szukać danego egzemplarza. Aby ułatwić czytelnikom korzystanie z katalogu elektronicznego w wypożyczalni zainstalowano 6 stanowisk komputerowych. Ponadto, stworzono tam specjalne miejsca do pracy umożliwiające bardziej szczegółowe zapoznanie się z tytułami. Czytelnik może przysiąść przy stolikach znajdujących się między regałami lub przy oknach z widokiem na kompleks sportowy naszej uczelni.

Niezwykle ważne jest odpowiednie przygotowanie księgozbioru do wolnego dostępu. W naszej bibliotece zbiory znajdujące się w wolnym dostępie zostały

zabezpieczone przed nieuprawnionym wyniesieniem. Zainstalowano elektroniczne bramki, a wszystkie egzemplarze zostały oklejone paskami magnetycznymi.

Niewątpliwą zaletą wolnego dostępu do półek jest połączenie dwóch funkcji –przechowywania i udostępniania. Tradycyjne udostępnianie eliminuje z obiegu część księgozbioru, gdyż użytkownicy nie zawsze potrafią odnaleźć interesującą ich literaturę w katalogach bibliotecznych. Wolny dostęp czyni przystępną większą część zbiorów. Ułatwia też niesprecyzowane poszukiwania, ponieważ czytelnik odruchowo przegląda książki o podobnej tematyce, które są na wyciągnięcie ręki. I nie zawsze są to nowości. Często starsze dzieła już zapomniane stają się „odkryciem".

Omawiana forma wypożyczeń ma też niestety słabsze strony. Samodzielne przestawianie książek przez czytelnika wymaga częstego porządkowania księgozbioru oraz ciągłego kontrolowania czy książki znajdują się na odpowiednich półkach. Mimo, że przewidziano specjalne wózki do odkładania książek przejrzanych, a niewypożyczonych, zdarza się, że czytelnicy kładą je byle gdzie. Trzeba tu wspomnieć, że nasi studenci opanowali bardzo ciekawe sposoby „chowania" upatrzonych książek, bądź to dla kolegów, bądź dla siebie, tak aby inni użytkownicy nie mogli ich znaleźć. Książki te, „zapomniane" przez użytkowników, dopiero po jakimś czasie (np. przy okazji wakacyjnego skontrum) zostają odnalezione przez pracowników. Najbardziej pomysłowi chowają je na wierzchołkach regałów, na wysokości mniej więcej 2,3 m, dla większości osób niewidocznych na pierwszy rzut oka. Zdarza się też umyślne wstawianie w zupełnie innych działach, bądź z tyłu za innymi książkami. Jednym słowem, pomysłowość naszych studentów nie zna granic.

Wolny dostęp do półek – pomimo zabezpieczeń powoduje też pewne straty księgozbioru. Nie są one jednak zbyt duże. W pierwszym roku funkcjonowania w nowych warunkach w niewyjaśnionych okolicznościach zaginęły 23 egzemplarze, co stanowi zaledwie 0,1%. Podobnie było w roku następnym. Można więc stwierdzić, że zabezpieczenie książek i elektroniczne bramki zdają egzamin.

Każda biblioteka akademicka podczas rozpoczęcia roku akademickiego przechodzi ciężkie chwile, a dzięki tej formie wypożyczeń zmniejszył się czas obsługi czytelnika i skróciły kolejki.

Powszechne już w bibliotekach uczelnianych zintegrowane systemy biblioteczne umożliwiają elektroniczne składanie zamówień do wypożyczalni. Wolny dostęp do zbiorów uniemożliwia jednak uruchomienie takiej usługi dla tej części księgozbioru. Zanim bowiem bibliotekarz zrealizuje zamówienie elektroniczne, tzn. fizycznie wyjmie egzemplarz z półki, inny czytelnik będący w tym samym czasie w wypożyczalni może go właśnie wypożyczyć. Aby nie wprowadzać chaosu, już na etapie projektowania organizacji pracy w nowej bibliotece zdecydowaliśmy o wyłączeniu księgozbioru będącego w wolnym dostępie z możliwości zamawiania elektronicznego.

Wśród użytkowników biblioteki PAM została przeprowadzona ankieta na temat wolnego dostępu do zbiorów. Wzięły w niej udział 224 osoby.

Wolny dostęp do zbiorów w wypożyczalni jest akceptowany przez znakomitą większość naszych użytkowników – 88%. Oczywiście są też osoby, którym taka forma udostępniania nie odpowiada, ale stanowią one jedynie 12%.

Spośród badanych użytkowników 63% korzysta z wolnego dostępu do zbiorów zarówno w czytelni, jak i wypożyczalni, 25% tylko w wypożyczalni, 10% tylko w czytelni, a 2% nie korzysta wcale.

Najczęściej wypożyczanymi książkami są podręczniki oraz literatura naukowa, łącznie – 50%, następnie atlasy – 12%, nowości - 9% oraz słowniki – 2%. Literaturę popularno-naukową, przewodniki turystyczne oraz beletrystykę wypożycza 16% ankietowanych użytkowników. Liczba wypożyczeń książek beletrystycznych w 2009 r. wzrosła prawie czterokrotnie, w porównaniu z rokiem 2006 czyli ostatnim pełnym rokiem funkcjonowania biblioteki w starej siedzibie, w której działała tradycyjna wypożyczalnia. W latach 2007-2009 odnotowano też 1500 wypożyczeń literatury popularno-naukowej.

Spośród badanych użytkowników 71% deklaruje, że wypożycza podręczniki wydane w starszych latach. Z całą pewnością objęcie ich wolnym dostępem spowodowało, że ta część księgozbioru na nowo ożyła.

Mimo, iż połowa wypożyczanych książek to podręczniki, widać, że czytelnicy chętnie sięgają również po literaturę spoza obowiązującego kanonu. Wypożyczanie innych tytułów niż literatura obowiązkowa deklaruje 70%.

Zazwyczaj czytelnicy, przychodząc do wypożyczalni, mają już skonkretyzowane potrzeby, ale w 90% właśnie wolny dostęp do półek sprawia, że sięgają także po inne tytuły.

Korzystający z wypożyczalni zdecydowanie pozytywnie ocenili układ księgozbioru –85%. Tylko 4% wyraziło opinię negatywną, a 11% nie miało w tej kwestii zdania.

Aż 83% naszych użytkowników nie ma trudności w wyborze odpowiednich książek w wypożyczalni, 8% narzeka na brak pomocy bibliotekarza, taki sam procent uważa, że trudności powoduje nieczytelny układ księgozbioru. Dla 1% w wypożyczalni jest zbyt duży wybór książek i potrzebna jest rada bibliotekarza.

Nasi użytkownicy w wolnym dostępie do półek najwyżej cenią sobie możliwość swobodnego wyboru książki – 34%, następnie zapoznanie się z nowościami – 19%, przeglądanie książki bez konieczności jej wypożyczenia – 28% oraz sięgnięcie po literaturę dodatkową – 18%. Ponadto, czytelnicy cenią fakt, że nikt nie stoi im nad głowami i ich nie pogania. Doceniają też fachową pomoc personelu wypożyczalni.

Spotyka się opinie, że bibliotekarze nie lubią tej formy udostępniania. Nie znajduje ona potwierdzenia w naszej bibliotece. Wbrew pozorom ten sposób udostępniania nie eliminuje bibliotekarza, wręcz przeciwnie jest on cały czas spoiwem łączącym czytelnika z księgozbiorem. Problemy czytelnika z doborem odpowiedniej literatury powodują, że zawsze potrzebna jest pomocna dłoń fachowego pracownika wypożyczalni. Relacje pomiędzy użytkownikiem i bibliotekarzem są stałym

elementem każdej formy udostępniania. Bliższa wzajemna komunikacja wpływa na lepsze poznanie potrzeb naszych czytelników, a oni z kolei mają wpływ na dobór księgozbioru w wypożyczalni oraz zakup nowych tytułów.

Nasi czytelnicy od początku zaakceptowali wolny dostęp do półek w wypożyczalni.

A zadowolenie użytkowników oraz większe wykorzystanie księgozbioru są dowodem na to, że decyzja o wyborze takiej formy udostępniania zbiorów w wypożyczalni była trafna.

Wykresy

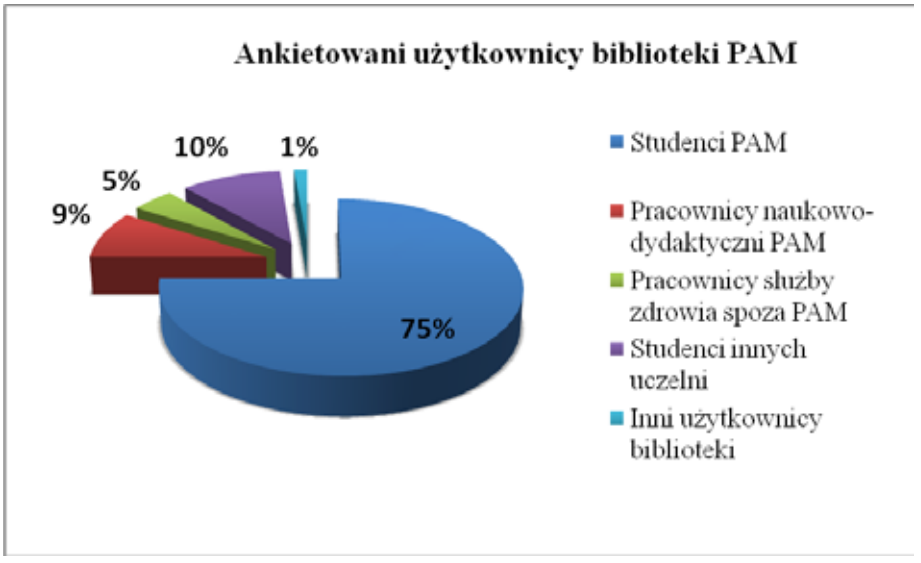

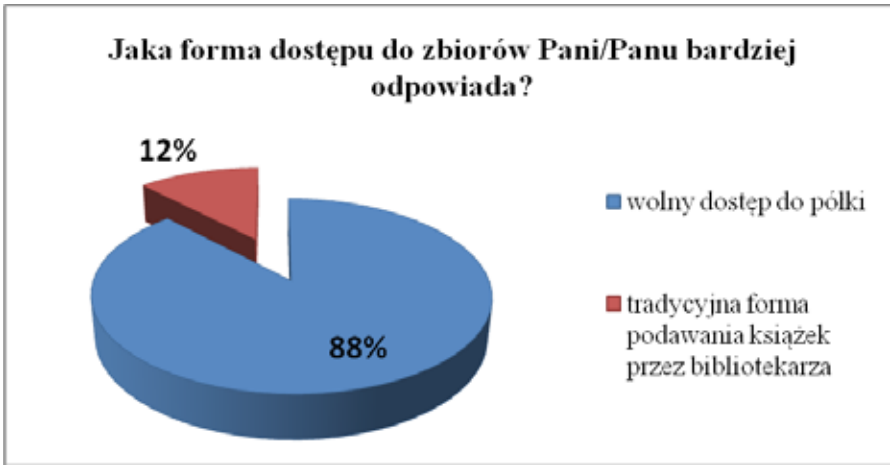
Jaka forma dostępu do zbiorów Pani/Panu bardziej odpowiada?
12%
88%
wolny dostęp do półki
tradycyjna forma podawania książek przez bibliotekarza

Czy i gdzie korzysta Pani/Pan z wolnego dostępu do półek w bibliotece?
25%
10%
2%
63%
w wypożyczalni
w czytelni
nie korzystałam/nie korzystałem
w wypożyczalni i czytelni

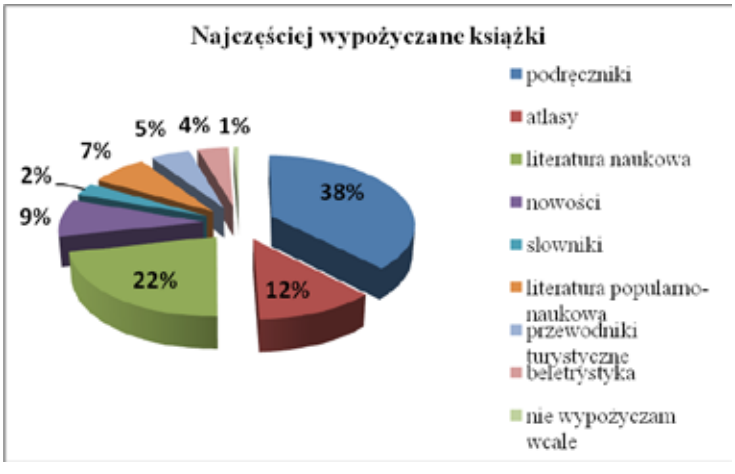
Najczęściej wypożyczane książki
38%
12%
22%
9%
2%
7%
5%
4%
1%
podręczniki
atlasy
literatura naukowa
nowości
słowniki
literatura popularno-naukowa
przewodniki turystyczne
beletrystyka
nie wypożyczam wcale

Czy wypożycza Pani/Pan podręczniki wydane w starszych latach?
21%
43%
8%
28%
tak
raczej tak
nie
raczej nie

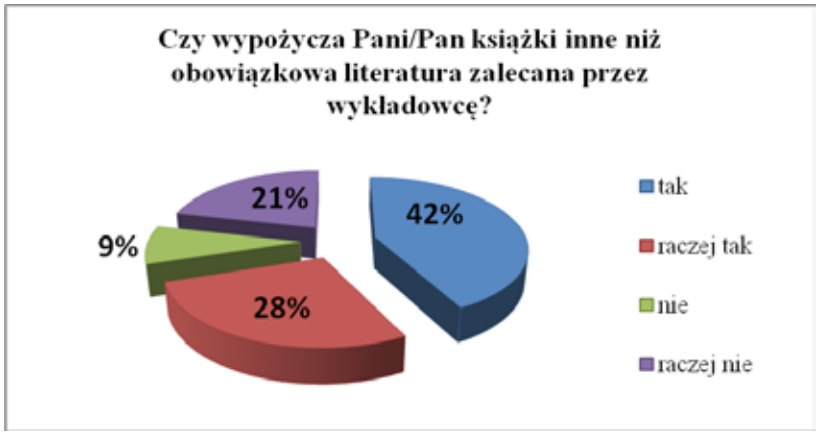
Czy wypożycza Pani/Pan książki inne niż obowiązkowa literatura zalecana przez wykładowcę?
21%
42%
9%
28%
tak
raczej tak
nie
raczej nie

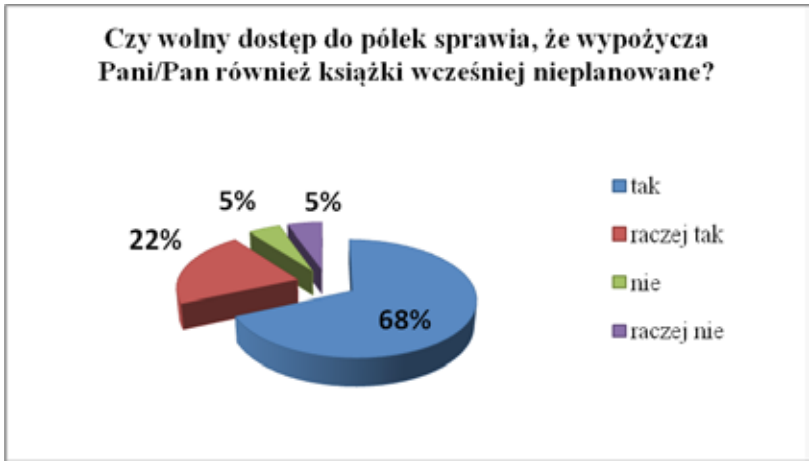
Czy wolny dostęp do półek sprawia, że wypożycza Pani/Pan również książki wcześniej nieplanowane?
5%
5%
22%
68%
tak
raczej tak
nie
raczej nie

Czy układ księgozbioru w wypożyczalni jest czytelny?
11%
4%
85%
tak
nie
nie mam zdania

Co sprawia trudności w wyborze odpowiednich książek w wypożyczalni?
1%
8%
8%
83%
nieczytelny układ księgozbioru
brak pomocy bibliotekarza
nie mam trudności
inne

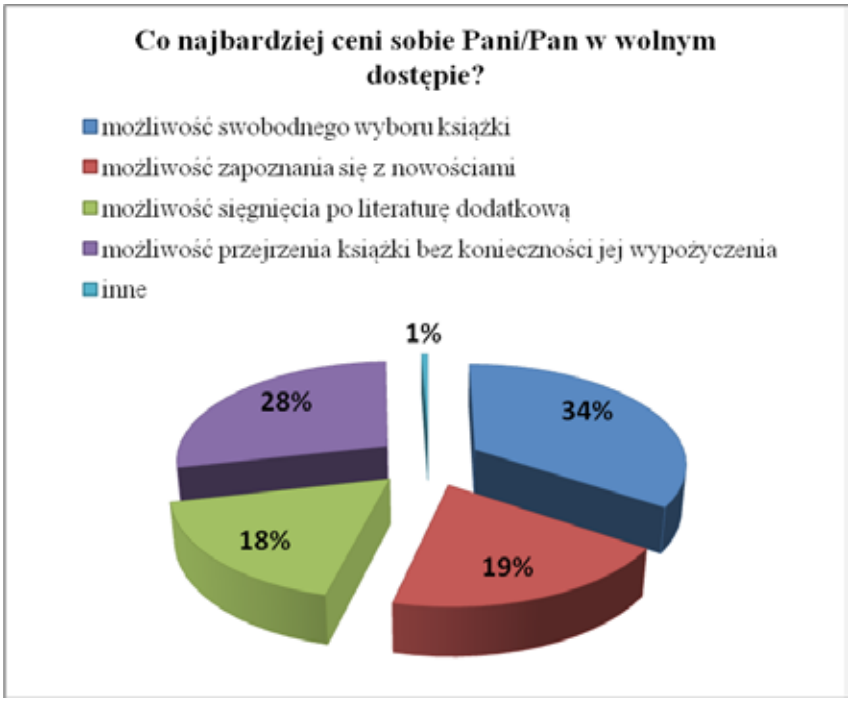

Bibliografia

B r z e z i ń s k a - S t e c Halina: Nowy gmach Biblioteki Uniwersyteckiej im. Jerzego Giedroycia w Białymstoku. Koncepcja użytkowa i funkcjonalna. EBIB 2001, 4 (22). [dostęp: 25 maja 2010]. Dostępny w Internecie: <http://ebib.oss.wroc.pl/2001/22/brzezinska.html>

D u b k o w i c z Łukasz: Wolny dostęp do zbiorów w Bibliotece Wolnego Uniwersytetu w Berlinie. EBIB 2008, 5 (96). [dostęp: 25 maja 2010]. Dostępny w Internecie: <http://www.ebib.info/2010/96/a.php?dubkowicz>

K a l i n o w s k a Hanna: Czytelnik w nowoczesnej bibliotece czyli marketing usług bibliotecznych. W: Marketing i jakość usług bibliotek akademickich. Ogólnopolska IV Konferencja Bibliotek Niepublicznych Szkół Wyższych. Wrocław, 9-11 maja 2002. Dolnośląska Szkoła Wyższa Edukacji TWP, s. 52-60

K o n i e c z n a Danuta: Nowa przestrzeń biblioteczna miejscem aktywności użytkowników i pracowników uczelni. Bibliotekarz Warmińsko-Mazurski 2009, 1-2. [dostęp: 25 maja 2010]. Dostępny w Internecie: <http://www.wbp.olsztyn.pl/bwm/1-2_09-ie/uwm.htm>

S z e w c z y k - K ł o s Danuta: Współczesne metody zarządzania a struktury organizacji pracy w bibliotekach akademickich. W: Biblioteki XXI wieku. Czy przetrwamy? Łódź, 19-21 czerwca 2006. Materiały konferencyjne. II Konferencja Biblioteki Politechniki Łódzkiej, s. 157-171

W o j c i e c h o w s k i Jacek: Bibliotekarstwo: kontynuacje i zmiany. Kraków 2001